

Изх. № П-130/12.10.2016 г.

До
Мая Манолова,
Омбудсман на Република България

ОТВОРЕНО ПИСМО

от
адв. Маргарита Илиева,
Директорка на Правната програма на
Българския хелзинкски комитет

Относно: Сезиране на
Конституционния съд с искане за
установяване на противо-
конституционност на Закона за
ограничаване носенето на облекло,
прикриващо или скриващо лицето
(обнародван в Държавен вестник, бр. 80
от 11 октомври 2016 г.)

Уважаема госпожо Омбудсман,

Моля да обърнете внимание на приетия от парламента на 30 септември 2016 г. Закон за ограничаване носенето на облекло, прикриващо или скриващо лицето (ЗОСЛ), обнародван в бр. 80 на Държавен вестник от 11 октомври 2016 г. Считаю, че този закон противоречи на Конституцията на Република България, международното право по правата на човека и редица препоръки и стандарти за политики, утвърдени от наднационални институции и международни неправителствени организации. Отделно от това, като се има предвид опитното знание от областта на обществените науки, посоченият закон няма да постигне целите, поставени от вносителите му, а ще постигне ефект, противоположен на тези цели и на обществения интерес. Тези дефицити обсъждам по-долу.

I. ЗАБРАНАТА ЗА НОСЕНЕ НА ОБЛЕКЛО, ПРИКРИВАЩО ИЛИ СКРИВАЩО ЛИЦЕТО, ЗАСЯГА НЕСЪРАЗМЕРНО ЖЕНИ, ИЗПОВЯДВАЩИ ИСЛЯМА

Макар законът да не дефинира целта си и въпреки, че не съдържа споменаване на конкретно вероизповедание, от мотивите към законопроекта, както и от отразяването му в медиите, е явно и в обществото не се спори, че целта му е забраната на облекло, изразяващо принадлежност именно към определено вероизповедание – няколко вида мюсюлманско облекло, като „бурка, фередже, яшмак, никаб“ (съгласно мотивите на вносителите). Следователно, законът сам по себе си предполага бъдещото му прилагане да засегне неблагоприятно мюсюлманската общност изключително или поне несъразмерно повече от всяка друга религиозна общност. Още по-важно, той ще засегне *жените* в тази общност, защото изброените видове облекло са изключително женски. По-конкретно, този закон ще виктимизира диспропорционално жените от някои мюсюлмански под-общности, като въпреки привидно неутралната си разпоредба ще служи за основание за избирателно потискане и преследване на тези жени посредством ограничаване свободата им на личен живот и на религия. Следователно, този е женомразки закон, тъй като негова мишена са изключително жени.

Засягането на жените се състои в това, че по закона те са насилени със средствата на държавната принуда да търпят вмешателство в дълбоко лична сфера, каквато е обличането на собственото тяло и представянето му с определен образ в обществото. Символното събличане на тези жени е форма на мизогинно насилие и няма нищо общо с опазване на тяхното достойнство. То отрича на тези жени суверенното право сами да решат как да се обличат и поставя държавата в ролята на техен опекун, който по-добре от самите тях знае как е добре за тях да се обличат и им го налага без оглед личната им воля.

Засягането на виктимизираните жени се състои и в това, че по силата на закона ще търпят насилие и в съкровената сфера на религиозното си чувство. За религиозните хора връзката им с техния господ посредством съблюдаване на правилата на вярата е от огромно лично значение и накърняването ѝ със средствата на държавната власт чрез насилване на такива хора да погазват собствените си религиозни правила е форма на сериозно насилие, още по-тежко, когато е институционализирано, както предвижда спорният закон.

Ефектът от този репресивен закон ще бъде социалното изключване на мюсюлманките, чието религиозно самоопределяне им налага да се забулват. Те няма да излизат от домовете си, за да не търпят символното насилие на държавното разбулване на главите и телата им. Ще престанат да участват в социалния живот, ще станат невидими и реализацията им като пълноценни индивиди, включени в обществото, ще секне.

По тези причини са несъстоятелни мотивите към законопроекта, че облеклото е забранено като „израз на подчиненото положение на жената в доктрината на радикалния ислям“ и че цел на закона е „опазването на човешкото достойнство и свободата на личен избор на гражданите от женски пол“. Неразумно е да се твърди, че свободата на избор на жените се охранява, като им се отнеме тази свобода и им се забрани определен избор – техният избор да носят такова облекло. Този подход отрича легитимността на волята на жените, които носят такова облекло, и я подменя с волята на тринадесетте вносителите на законопроекта, от които единадесет са мъже и нито един не е мюсюлманин, както и с волята на гласувалото за закона мнозинство от народни представители, сред които мюсюлманки няма, а жените са подчертано малцинство. Така този закон, който засяга само жени и само мюсюлманки, в никакъв случай не изразява избора на мюсюлманките. Той изразява избора на мъже-немюсюлмани, които целят да наложат в обществото репресия върху мюсюлманките и посредством това да маргинализират мюсюлманската общност като цяло.

Моля да забележите, че въпросът дали формите на ислям, изповядвани от виктимизирани от закона жени, са традиционни или не за България, който се обсъжда в мотивите към законопроекта, е неотносим – нито националното, нито международното право предвиждат ограничения за свободното изповядване на религия, основани на критерий като традиционността на въпросната религия или вяра.

На следващо място, облекло като забраненото не е характерно единствено за „радикалния ислям“ (определен в мотивите на вносителите като „политическа идеология, проповядваща насилие срещу немюсюлмани“). Вносителите на законопроекта подвеждащо представят това облекло като характерно само за „проповядващи насилие спрямо немюсюлмани“. В действителност сред мюсюлманските учени няма спор, че всяка мюсюлманка трябва всякога да забулва главата си (като покрива косата си). Следователно, множеството практикуващи мюсюлманки, които нямат нищо общо с „радикалния ислям“, правят това. Що се отнася до пълното забулване, то е утвърдено от ханбалитската религиозно-правна школа – една от четирите праволинейни сунитски школи на ислямската юриспруденция.¹ Тази школа не е крайна, а традиционалистка.² Това означава, че множеството мюсюлманки, които се придържат към нея и в съответствие с това се забулват напълно, нямат нищо общо с „радикалния ислям“, а са правоверни съгласно своята институционализирана школа.

Несъстоятелни са и мотивите на вносителите, че законът охранява „националния суверенитет, идентичност и национална сигурност от асимилативни и агресорски

¹ Евстатијева, Г. (2016). *Ислямът и забулването на жените в арабския свят*. София: изд. „Изток-Запад“. ISBN 9786191528172.

² Robinson, F. (1984). *Atlas of the Islamic World Since 1500*. New York, USA: Facts on File, ISBN 0871966298, p. 29; Sardar, Z. (2014). *Mecca: The Sacred City*. New York, USA: Bloomsbury, ISBN 9781620402665, стр. 100.

посегателства“. Ако „асимилативни и агресорски посегателства“ са всички нетрадиционни форми на вероизповедание, то това би означавало, че никое вероизповедание, различно от традиционното за България, не би следвало да се изповядва свободно, защото е „асимилационно“ и „агресорско“. Недопустимо е, освен това, безогледното ограничаване на права на граждани поради *предположения* за евентуална заплаха, неясно как свързана с тях, спрямо националната сигурност или обществения ред. Не е ясно как мюсюлманките ще застрашат националната сигурност със своите забрадки и воали. Колективното наказване чрез ограничаване на основни свободи и права на гражданите на базата на аморфни, ирационални страхове не е съвместимо с принципите на демократичното общество, основано върху върховенството на правото.

На последно място, следва да се съобрази, че дори да бяха обосновани мотивите на вносителите, твърдените от тях проблеми за неравнопоставеност на мюсюлманките, обективизирана в облеклото им, биха могли ефективно да се адресират със средства, пощадящи от закон, който генерално и бланкетно ограничава основни права на човека. Такива по-щадящи мерки, например, биха могли да бъдат образователни и информационни кампании и инициативи, активен диалог с религиозните общности и други положителни и включващи мерки, които биха били и по-ефективни.

II. ПРОТИВОРЕЧИЕ С КОНСТИТУЦИЯТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Свободата на вероизповедание е прогласена в чл. 13, ал. 1 от Конституцията на Република България (КРБ). Съгласно чл. 37, ал. 1 от КРБ „[д]ържавата съдейства за поддържане на търпимост и уважение между вяващите от различните вероизповедания, както и между вяващи и невяващи“. В ал. 2 от същата норма изчерпателно са изброени предпоставките, при които се допуска ограничаване на свободата на вероизповеданието – когато е насочена срещу националната сигурност, срещу обществения ред, срещу народното здраве, срещу морала, срещу правата и свободите на други граждани. Ограничения на свободата на вероизповедание на основания извън изброените са в разрез с основния закон.

Съгласно чл. 32, ал. 1 от Конституцията личният живот на гражданите е неприкосновен и всеки има право на защита срещу незаконна намеса в личния и семейния му живот.

III. ПРОТИВОРЕЧИЕ С МЕЖДУНАРОДНИЯ ПАКТ ЗА ГРАЖДАНСКИ И ПОЛИТИЧЕСКИ ПРАВА И ПРАКТИКАТА НА КОМИТЕТА ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА НА ООН

Забрани на национално равнище, ограничаващи правото на религиозни хора да се обличат в съответствие със своята вяра, са в нарушение на Член 18 § 2 от Международния

пакт за граждански и политически права (МПГПП, Пакта). В този смисъл е практиката на Комитета на ООН по правата на човека (КПЧ, Комитетът).

В решението си по делото *Худойберганова срещу Узбекистан*³ КПЧ установява нарушение на Член 18 § 2 от МПГПП. Съгласно решението свободата на изповядване на религия и вяра включва правото на човек публично да носи облекло или униформа, които съответстват на религията или вярата му. Да бъде възпрепятстван човек да носи своето религиозно облекло на публично място съставлява нарушение, тъй като Член 18 § 2 забранява упражняването на принуда, която би попречила на човек свободно да изповядва религия. Като се позовава на своя *Общ коментар № 22* (§ 5), КПЧ отбелязва, че политики или практики, които имат същите цел или резултат като пряка принуда – например, такива, които ограничават достъпа да образование на основата на носено облекло – също са в разрез с Член 18 § 2 от Пакта. Съгласно решението свободата на изповядване на религия може да бъде ограничавана само при предпоставките, предвидени в Член 18 § 3 от Пакта – ограничението да е предвидено в закон и да е необходимо за защита на обществената сигурност, ред, здраве, морал или на основните права и свободи на другите.

По делото *Бикрамджит Сингх срещу Франция*⁴ КПЧ се произнася, че забраната за открито носене на религиозни символи и облекло в държавните образователни институции нарушава Член 18 § 3 от МПГПП. Като приема, че намесата в свободата на изповядване на жалбоподателя е била предвидена в закон и е преследвала легитимна цел, КПЧ изследва въпроса дали средствата за постигането на тази цел са били пропорционални. Комитетът се произнася, че правителството не е представило убедителни доказателства, че, като носи своето религиозно облекло – сикхски тюрбан – жалбоподателят представлява заплаха за правата и свободите на другите ученици или реда в училище. Изключването му от училище не е пропорционална мярка и е довело до сериозни последици за образованието му, което е негово право. КПЧ се произнася, че предприетата тежка мярка не е наложена поради деяния на жалбоподателя, които да са довели до някакъв конкретен риск, а само защото попада в широка категория хора, определени на основа на религиозното им поведение. Френското правителство не е доказало, че жертването на правата на тези хора е необходимо или пропорционално на преследваните ползи.

В своя *Общ коментар № 22* относно Член 18 от МПГПП КПЧ отбелязва, че Член 18 § 3 от Пакта „трябва да се интерпретира стриктно: не са разрешени ограничения [на свободното изповядване] по причини, които не са посочени [в нормата], дори ако

³ *Raihon Hudoyberganova v. Uzbekistan* (Communication No. 931/2000, U.N. Doc. CCPR/C/82/D/931/2000), 05.11.2004.

⁴ *Bikramjit Singh v. France* (Communication No. 1852/2008, U.N. Doc. CCPR/C/106/D/1852/2008), 01.11.2013.

такива причини са допустима основа за ограничаване на други права, закриляни от Пакта, като, например, националната сигурност. Ограниченията могат да се прилагат само за онези цели, за чието постигане са били предвидени, и трябва да бъдат пряко свързани и пропорционални на конкретната нужда, която е замислено да обслужват. Ограниченията не могат да се налагат с дискриминационни цели или да се прилагат по дискриминационен начин“ (§ 8).⁵

В своя **Общ коментар № 28 по Член 3 от МПГПП относно равните права на мъжете и жените** КПЧ отбелязва, че „[д]ържавите страни по пакта трябва да осигурят да не се използват традиционни, исторически, религиозни или културни нагласи, за да се оправдават нарушения на правото на жените на равенство пред закона и на равен достъп до всички права по Конвенцията“ (§ 5); както и че „специфични регулации на облеклото, носено от жени на публични места [...] могат да доведат до нарушаване на редица права, гарантирани от Конвенцията, като [...] Член 18 и 19, когато жените са обект на изисквания към облеклото им, които не съответстват на тяхната религия или на правото им на себеизразяване; и, най-сетне, Член 27, когато изискванията към облеклото са в конфликт с културата, към която жената принадлежи“ (§ 13).⁶

В свой доклад до бившата Комисия на ООН по правата на човека към **Икономическия и социален съвет на ООН**⁷ специалният докладчик на ООН за свободата на религията и вярата препраща към § 10 от **Принципите от Сиракуза за ограничаване или дерогирание на разпоредби на МПГПП**⁸ и подчертава, че всяко такова ограничаване, освен да се основава на обществената безопасност или обществения ред, здравето, морала или основните права и свободи на другите, също така трябва (i) да е в отговор на належаща обществена или социална нужда, (ii) да преследва легитимна цел и (iii) да бъде пропорционално на тази цел. Специалният докладчик препраща и към **Ръководните принципи за правото на учащите се да носят или показват религиозни символи**, изготвени от съвет на експерти към Международното

⁵ *General Comment No. 22: The right to freedom of thought, conscience and religion (Art. 18)* (CCPR/C/21/Rev.1/Add.4), достъпен и в Интернет на адрес: <http://undocs.org/CCPR/C/21/Rev.1/Add.4>.

⁶ *General Comment No. 28* (CCPR/C/21/Rev.1/Add.10), достъпен и в Интернет на адрес: http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f21%2fRev.1%2fAdd.10&Lang=en.

⁷ *Civil and political rights, including the question of religious intolerance: Report of the Special Rapporteur on Freedom of Religion or Belief, Asma Jahangir, UN Commission on Human Rights, 62nd session, 9 January 2006* (E/CN.4/2006/5), достъпен и в Интернет на адрес: <http://undocs.org/E/CN.4/2006/5>.

⁸ *Appendix to Note verbale dated 24 August 1984 from The Permanent Representative of the Netherlands to the United Nations Office at Geneva addressed to the Secretary-General* (E/CN.4/1985/4), достъпна и в Интернет на адрес: <http://undocs.org/E/CN.4/1985/4>.

сдружение за религиозни свободи.⁹ Съгласно тези принципи забраната за носене на религиозни символи, основана само на спекулации или предположения, вместо на доказуеми факти, е в нарушение на религиозната свобода. В доклада си специалният докладчик развива и критерии за установяване на нарушения по Пакта, когато върху носенето на религиозни символи се налага ограничение (§ 55).¹⁰ Сред тези критерии са:

„[...] – Ограничението да има за цел или резултат явна дискриминация или прикрита диференциация, в зависимост от религията или вярата, за които става въпрос;

[...] – Изключенията от забраната за носене на религиозни символи са изрично или мълчаливо пригодени към преобладаващата или официална религия или вяра;

– На практика държавните органи прилагат наложените ограничения по дискриминационен начин или с дискриминационна цел, например, като произволно се прицелват в определени общности или групи, като жените;

– Не се вземат предвид характерните аспекти на религията или вярата, например, религия, която предписва носенето на религиозно облекло, е по-дълбоко засегната от генерална забрана, отколкото друга религия или вяра, които не поставят особено ударение върху този въпрос; [...]"

В свое становище пред Третия комитет на Общото събрание на ООН на 21 октомври 2010 г.¹¹ специалният докладчик на ООН за свободата на религията и вярата подчертава, че жените от дискриминирани заради религията им общности често страдат от полова дискриминация. Специалният докладчик отбелязва, че основна цел трябва да бъде както защитата на позитивната свобода на демонстриране на религиозните убеждения, така и негативната свобода от натиск, особено от страна на държавата, да не се излагат на показ религиозни символи или да не се изпълняват религиозни практики (§ 33).

⁹ *Board of Experts of the International Religious Liberty Association, Guiding Principles Regarding Student Rights to Wear or Display Religious Symbols (15 November 2005)*, принципи № № 6 и 7, достъпни и в Интернет на адрес: <https://www.irla.org/symbols>.

¹⁰ Вж. бел. под линия 5 по-горе.

¹¹ *Summary record of the 25th meeting of Third Committee of the General Assembly, 21 October 2010 (A/C.3/65/SR.25)*, достъпен и в Интернет на адрес: <http://undocs.org/A/C.3/65/SR.25>.

В своя предварителен доклад за 2011 г. относно елиминирането на всички форми на религиозна нетолерантност¹² специалният докладчик на ООН за свободата на религията и вярата обръща специално внимание на това, че всякакви ограничения върху религиозното облекло, считани за задължително необходими в определени контексти, трябва да бъдат формулирани по недискриминационен начин, като се вземе предвид равното право на жените и мъжете на индивидуална свобода да носят или да не носят религиозни символи (§ 17).

В своя окончателен доклад за 2011 г.¹³ специалният докладчик на ООН за свободата на религията и вярата подчертава, че въпросът с носенето на религиозно облекло на публични места, конкретно в контекста на училищата, трябва във всеки отделен случай да се преценява самостоятелно с оглед конкретните специфики на обстоятелствата (като пример посочва разликата между това религиозното облекло да се носи от ученик и това – от учител) (§ 42). Докладчикът посочва, че изходната точка е презумпцията, че учениците имат право да носят отличително облекло или да покриват главата си в съответствие с вярата си. Посочва още, че възможността да се носят религиозни символи в публичната сфера, в това число в училище, е естествено следствие от свободата на човека да изповядва религия или вяра. В допълнение се отбелязва, че носенето на религиозни символи в училище отразява многообразието на религиите в самото общество (§ 43). Като подчертава, че ограниченията на тази свобода са изчерпателно предвидени в Член 18 § 3 МПГПП, докладчикът посочва, че всякакви ограничения на свободата да се следват религиозните предписания за облеклото, които са считани за задължителни, трябва да бъдат формулирани по недискриминационен начин, като, например, не би било легитимно изключенията, предвидени в закона, да са изгодни за преобладаващата религия в държавата (§ 45).

IV. ПРОТИВОРЕЧИЕ С ПРЕПОРЪЧИТЕЛНИ СТАНДАРТИ НА НАДНАЦИОНАЛНИ ИНСТИТУЦИИ

Препоръка 1927 (2010) на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа относно исляма, ислямизма и ислямophobia в Европа¹⁴ призовава държавите членки да не приемат обща забрана за цялостното забулване или друго религиозно или специално облекло, да защитават свободния избор на жените да носят такова облекло,

¹² *Annual Reports to the Human Rights Council, Commission on Human Rights and General Assembly*, достъпно и в Интернет на адрес: <http://www.ohchr.org/EN/Issues/FreedomReligion/Pages/Annual.aspx>.

¹³ *Report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief, Heiner Bielefeldt (A/HRC/16/53)*, <http://undocs.org/A/HRC/16/53>.

¹⁴ *Recommendation 1927 (2010) – Islam, Islamism and Islamophobia in Europe*, достъпна и в Интернет на адрес: <http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17881&lang=en>.

както и да осигурят на мюсюлманките равни възможности за участие в обществения живот, образованието и професионалните дейности (т. 3.13.).

V. ПРОТИВОРЕЧИЕ С ПОЗИЦИЯТА НА МЕЖДУНАРОДНИ НЕПРАВИТЕЛСТВЕНИ ОРГАНИЗАЦИИ ЗА ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

През 2010 г. по повод на дебатите за законодателството в Белгия и Франция, по чийто модел е изработен ЗОСЛ, „Амнести Интърнешънъл“ публикува отрицателно становище за въвеждането на подобни общи забрани.¹⁵ В становището се подчертава, че в разрез с международното право е както принудата над жените да се забулват, така и принудата над тях да *не* се забулват. Организацията посочва, че в случаите, когато на жени се налага определено облекло чрез насилие или заплахата за насилие, подходящият отговор от страна на държавата е да се намеси в индивидуалния случай посредством системата на семейното или наказателното право. Въвеждането на генерална забрана не е подходящо, защото засяга всички носещи такова облекло без оглед на индивидуалното им положение, което на свой ред ги лишава от достъп до услуги, необходими за упражняване на социалните и икономическите им права. Вместо да подпомогне закрилата на жените от тормоз и потисничество, такава мярка може да бъде контрапродуктивна. В становището се посочва, че претенцията да се адресира неравното третиране вътре в рамките на дадена общност чрез мерки, които сами по себе си са неравно третиране, утвърждава идеята, че дискриминацията може да бъде легитимна. Препоръчва се държавата да изследва въпроса как многообразните форми на дискриминация от страна на държавни и недържавни институции и лица лишава от власт жените, както и разработването на политики и мерки в диалог със засегнатите жени и общности.

В свое становище, представено пред *Варшавската среща на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) за приложение на човешкото измерение (2015)*, освен че препоръчва да се прекрати забраната за забулване на лицето, международната неправителствена организация *Human Rights Without Frontiers International* съобщава и за случаи на ислямophobic дискриминация и дори физическо насилие, последвали след въвеждането на такава забрана във Франция.¹⁶

¹⁵ *Bans on full face veils would violate international human rights law (POL 30/005/2010) from 21 April 2010*, <https://www.amnesty.org/en/documents/pol30/005/2010/en/>.

¹⁶ *France: Laïcité, “Sects” and Muslim Women’s Issues – report for the 15th working session of OSCE Human Dimension Implementation Meeting in Warsaw, 30 September 2015* (HDIM.NGO/0350/15), достъпен и в Интернет на адрес: <http://www.osce.org/odihr/187476?download=true>.

VI. ОБЩЕСТВЕНИТЕ НАУКИ ПОДКРЕПЯТ ИЗВОДА, ЧЕ МЕРКИ КАТО ПРЕДВИДЕНИТЕ В ЗАКОНА СЪЗДАВАТ ТРАЙНИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА РАДИКАЛИЗАЦИЯ СРЕД МЮСЮЛМАНИТЕ, ТЪЙ КАТО ГИ ВИКТИМИЗИРАТ И МАРГИНАЛИЗИРАТ

През последните 15 години заплахата от т.нар. „доморасла радикализация“ – насилнически настроения сред мюсюлмански екстремисти, които са се радикализирали не в терористични организации в Близкия Изток, а в западни държави – нараства. По тази причина расте корпусът от изследвания в областта на обществените науки, които търсят да установят факторите, водещи до това явление. Натрупаното до днес научно знание силно подкрепя извода, че дискриминацията спрямо мюсюлманите и потискането на религиозните или етнически малцинствени аспекти на тяхната идентичност, са ключов фактор за тяхната радикализация.

Като механизми на радикализацията са идентифицирани това индивидът в миналото да е бил жертва на субекта, към който сега насочва агресията си, както и търсенето на консолидация с групата, към която индивидът принадлежи, когато се счита – основателно или не – че групата е нападната от външни за нея други.¹⁷ Социалната изолация и изключеността, претърпяната дискриминация, имигрантският статут или отрицателни преживявания преди или след имигриране, маргинализирането на групата, към която принадлежи индивидът, са все рискови фактори за радикализацията.¹⁸

Въпреки разпространеното вярване в противоположен смисъл, религиозността, сама по себе си, не е самостоятелен фактор за терористично насилие.¹⁹

В документа си „Основани на емпирични данни стратегии за предотвратяване на домораслата радикализация“ Дружеството за психологично изследване на обществените въпроси (Девети отдел на Американската психологична асоциация), акредитирано с консултативен статут към Департамента за обществена информация на Икономическия и социален съвет на ООН и от УНИЦЕФ, обобщава изводи от научни изследвания.²⁰ Сред

¹⁷ McCauley, C., & Moskalenko, S. (2008). Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism, *Terrorism and Political Violence*, 20(3), pp. 415-433, DOI: 10.1080/09546550802073367.

¹⁸ Bhui, K. S., Hicks, M. H., Lashley, M., & Jones, E. (2012). A public health approach to understanding and preventing violent radicalization. *BMC Medicine*, 10(16), DOI: 10.1186/1741-7015-10-16.

¹⁹ Aly, A., & Striegher, J.-L. (2012). Examining the Role of Religion in Radicalization to Violent Islamist Extremism, *Studies in Conflict & Terrorism*, 35(12), pp. 849-862, DOI: 10.1080/1057610X.2012.720243; Rogers, M. B., Loewental, K. M., Lewis, C. A., Amlot, R., Cinnirella, M., & Ansari, H. (2007). The role of religious fundamentalism in terrorist violence: A social psychological analysis. *International Review of Psychiatry*, 19(3), pp. 253–262, DOI: 10.1080/09540260701349399.

²⁰ Lyons-Padilla, S. (2016). *Evidence-based Strategies for Preventing Homegrown Radicalization*. The Society for the Psychological Study of Social Issues. Достъпно в Интернет на адрес: <https://www.spssi.org/index.cfm?fuseaction=document.viewDocument&documentid=689&documentFormatId=845>.

тях са това, че терористичните организации привличат мюсюлмани, които страдат от липса на чувство за принадлежност и социален смисъл в живота си; че обичайно не чувстват такъв смисъл в живота си тези, които са преживели дискриминация; че това е особено вярно за тези, които не се чувстват принадлежащи към никоя от двете си култури – тази на произход и настоящата (американската), в която живеят; че преобладаващата част от мюсюлманите не изповядват радикални възгледи и искат да *комбинират* американските обичаи и ценности с тези на културата, от която произхождат; че имигрантите и малцинствата се развиват най-добре, когато успешно интегрират своите идентичности като американци с културната си идентичност по произход. Въз основа на тези факти Дружеството за психологично изследване на обществените въпроси препоръчва следните стратегии за предотвратяване на домораслата радикализация: обществените личности да не говорят против исляма, защото това създава у мюсюлманите чувство на изключване и несигурност; да бъдат бежанците подпомагани да се интегрират, като им се покаже, че в западното общество се приемат хора от всякакъв произход; насърчаването на култивирането на новата западна идентичност да не бъде съпътствано с натиск за заличаване на собствените обичаи и ценности на чужденците, а вместо това да се подпомагат те да организират свой общностен живот; насърчаване на програми за индивидуална работа с младежи в риск от радикализация; и други подобни поощряващи, а не репресиращи мерки.

Това опитно знание, установено от обществените науки, е признато и възприето и от българската държава – със **Стратегията за противодействие на радикализацията и тероризма (2015-2020 г.)**, приета с Решение № 1039 на Министерския съвет от 30.12.2015 г., която също посочва социалната изолация и маргинализацията като фактори, които увеличават уязвимостта на някои общности към радикални религиозни или други идеологии (§ 37). Като мерки за превенция и противодействия на радикализацията стратегията предвижда изграждане на действащи механизми за противодействие на езика на омразата, расизма и ксенофобията (§ 50) и развитие на межкултурния диалог (§ 57).

Опитът от други държави, въвели подобни на спорния закон, показва, че дори мюсюлмански общности, които не подкрепят и не практикуват цялостно забулване на лицето и/или тялото, възприемат такова законодателство като генерално насочено против исляма или най-малкото насърчаващо антиислямски настроения в обществото. Такъв е и опитът в България. В периода на обсъждане на проекта за ЗОСЛ в Народното събрание Главното мюфтийство на Република България представи пред *Варшавската среща на ОССЕ за приложение на човешкото измерение (2016)* становище, в което

критикува законопроекта.²¹ В него Главното мюфтийство подчертава, че не подкрепя носенето на бурка, но се противопоставя на ограничаването на свободата на избор. В становището се посочва и че опитът от други държави, където такава забрана е била въведена, показва ръст в нетолерантността, дори и насилието, спрямо забулващи се жени. Според мюфтийството забраната не насърчава толерантността, плурализма и уважението в обществото. Видно от становището на мюфтийството пред ОССЕ приетата забрана се възприема негативно и от такива мюсюлмански общности, които не практикуват цялостно забулване.

В обобщение, опитното научно знание, а и реакциите спрямо закона, показват, че ЗОСЛ, като накърнява личния живот и свободното изповядване на религия или вяра на мюсюлманките, които избират да се забулват, и създава чувство на застрашеност сред мюсюлманските общности, ще доведе до противопоставяне на групи в обществото, ще насърчи ислямофобията и ще създаде предпоставки за доморасла радикализация.

*
* *

Предвид гореизложеното, моля да упражните правомощията си по чл. 150, ал. 3 от Конституцията на Република България и да сезирате Конституционния съд с искане за установяване на противоконституционност на ЗОСЛ, тъй като нарушава конституционни права и свободи на гражданите.

12.10.2016 г.,
София

С уважение,

адв. Маргарита Илиева

²¹ *Written statement of Grand Mufti's Office in the Republic of Bulgaria for Working session 12 of 2016 OSCE Human Dimension Implementation Meeting (Warsaw, 19 September – 30 September 2016)*, достъпно и в Интернет на адрес: <http://www.osce.org/odihr/269246?download=true>.